

Boekbespreking

Weerbarstig land

J.N.H. Elerie, *Weerbarstig land. Een historisch-ecologische landschapsstudie van Koekange en de Reest*. (Groningen, 1998) ISBN 90-5028-102-8. 480 p. Kaarten, ill. Tevens verschenen als proefschrift.

Michiel Gerding

67

Alweer drie jaar geleden promoveerde historisch-geograaf Elerie aan de Landbouwniversiteit van Wageningen op dit proefschrift. Men zou niet zeggen dat het hier om een dissertatie gaat, want zelden zal de doctorstitel behaald zijn met zo'n prachtig uitgevoerd boek. Vooral het uitbundige gebruik van historische en nieuw getekende en ingekleurde kaarten die dienen om in de tekst beschreven historische situaties en processen te verduidelijken, zijn een lust voor het oog. Bovendien fungeren zij niet alleen als verluchting van een omvangrijke tekst, zij vormen een wezenlijk onderdeel van de redenering. Zij zijn de cartografische vertaling van de analyse.

Maar, los van die fraaie uitdossing, om de analyse draait het natuurlijk. Het gaat Elerie om de wisselwerking tussen agrarische bedrijfsvormen en hun lokale ecosystemen. De historische ecologie uit de boektitel vat hij op als een discipline van de (historische) geografie die zich bezighoudt met de vraag op welke wijze en in welke mate een agrarische gemeenschap haar productieruimte heeft beïnvloed en, omgekeerd, welke invloed de ecologische setting van een dorpsgebied heeft gehad op de bedrijfsstijl. Het betreft dus een wederkerig proces, waarmee Elerie zich nadrukkelijk verzet enerzijds tegen het fysisch-determinisme, c.q. een natuuroppvatting waarin de mens geen rol speelt, en anderzijds tegen historische beschouwingen over agrarische samenlevingen waarin de ecologische omstandigheden worden veronachtzaamd. Met zijn studie wil hij laten zien hoe de ecologische setting de bedrijfsstijl bepaalde, hoe de boeren probeerden de natuurlijke omstandigheden naar hun hand te zetten en welke gevolgen dit op zijn beurt weer had op de ecologie en dus de bedrijfsstijl.

Konden wij na Bielemans baanbrekende studie over de landbouw het beeld van autarkie en gebrek aan dynamiek van de Drentse boeren al overboord zetten, Elerie dwingt ons dat ook te doen met de stereotype opvattingen over het Drentse landschap. Door zo gedetailleerd mogelijk op dorpsniveau te onderzoeken hoe in de loop van circa tweehonderd jaar, tussen 1600 en 1832, de verschillende gebruiksruimten zijn geëxploiteerd en naar de hand zijn gezet van de boeren, laat Elerie zien dat een es niet zomaar een es is, dat groenland niet zomaar groenland is en bovenal dat woeste grond geen woeste grond is, sterker nog, dat woeste grond niet bestaat. Op alle mogelijke en van dorp tot dorp verschillende manieren namelijk hebben de boeren in de onderzochte periode geprobeerd het gebruik van deze marginale gronden te optimaliseren, samenhangend met de ecologische (on)mogelijkheden die er waren. Terecht had de Drentse boer het dan ook nooit over woeste grond, maar altijd over 'veld'.

Het onderzoeksgebied van Elerie valt in twee delen uiteen: Koekange en de Reest. Koekange is van oorsprong een randveenontginning, vergelijkbaar met eerdere studies van Elerie naar Schoonebeek en Roswinkel. Doordat het dorp samenviel met de administratieve eenheid van het kerspel kon met behulp van de bronnen het accent gelegd worden op bedrijfseconomische en demografische aspecten. De

* Dr. M.A.W. (Michiel) Gerding (1951) is provinciaal historicus van Drenthe. Hij heeft tal van historische publicaties op zijn naam staan en promoveerde in 1995 aan Wageningen Universiteit op een proefschrift getiteld *Vier eeuwen turfwinning. De verveningen in Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel tussen 1550 en 1950*. Momenteel voert hij de hoofdredactie over een in 2003 te verschijnen *Encyclopedie van Drenthe*.

Reest is een laaglandbeek op de grens van Drenthe en Overijssel. Hier werd vooral gekeken naar de bodemkundige gevolgen van historische exploitatievormen in de context van het beekdalsysteem. Het Reestdal viel binnen het dorpsgebied van een aantal dorpen in de kerspelen Zuidwolde en De Wijk (aan Drentse zijde). In beperkte mate is aan de Overijsselse kant aandacht geschonken.

Zijn gedetailleerde aanpak op dorpsniveau dwingt Elerie om zijn onderzoeksgebied te beperken. Hij gaat zozeer in de diepte, ook letterlijk met behulp van bodemkaarten, dat het onmogelijk is een groot gebied te bestrijken. Dat heeft als bezwaar dat de uitkomsten moeilijk veralgemeniseerd kunnen worden, in feite is zijn studie één groot pleidooi daartegen. Het is echter wel zo dat zijn studie exemplarisch is. Met dezelfde 'tools' kunnen andere dorpen en gebieden op een vergelijkbare vruchtbare wijze worden onderzocht. Mits er bronnen ter beschikking staan en men bereid is om net zo'n archieftijger te worden als de auteur. Ook dat is een opvallend aspect aan deze studie: een geograaf die zich met volle overgave op de historische bronnen stort en geen genoegen neemt met de vergelijking van een paar oude kaarten. Voor een historicus is dat niet meer dan logisch, maar bijzonder is dan wel weer dat Elerie met zijn geografische blik en vraagstelling informatie aan de archivalia ontlokt waar niemand ooit bij stil heeft gestaan. De archivalia van de zeventiende-eeuwse Drentse grondschatting en de karteringen die van het bouwland zijn gemaakt, zijn in de Drentse historiografie allang gemeengoed. Nooit eerder echter zijn zij zo gedetailleerd en in samenhang onderzocht als hier, met een rijk inzicht in het zeventiende-eeuwse landschap als resultaat. Voor de lezer van dit tijdschrift is het wellicht interessant te vermelden dat in beide casestudies uitgebreid aandacht besteed wordt aan waterstaatkundige aspecten. De ontwatering, de afwatering, de bewatering en de bevaarbaarheid zijn belangrijke factoren in het ecologische bouwwerk van de schrijver. Niet voor niets heet een hoofdstuk 'Koekange en het water'.

Almetallijkthetboekmijeenmustvoorecologenengeografendiezichmetcultuurhistorie en aanverwante zaken bezighouden. De veranderlijkheid en de veranderbaarheid van (cultuur)landschappen in het verleden kunnen een les zijn voor al te ronkende claims in het heden. Historici kunnen zich spiegelen aan het creatieve gebruik van bronnen en mogen het lesje aardrijkskunde ter harte nemen. Dit alles betekent niet dat er niets op het boek zou zijn aan te merken. Zo is de bronnengerichtheid van Elerie naast zijn kracht tevens een zwakte, want de afbakening van zijn onderzoeksperiode laat hij door de bronnen bepalen: de grondschatting uit 1630 en de kadastrale minuutplans van 1832. Op zich hoeft dat geen al te groot bezwaar te zijn, maar vanuit zijn eigen ambities geredeneerd is het dat wel enigszins. Nadrukkelijk wil de schrijver zich positioneren in het hedendaagse debat over natuurontwikkeling, ecologische hoofdstructuren, streefbeelden en dergelijke. Maar als je aantoonst hoezeer een natuurgebied als het Reestdal in de zeventiende en achttiende eeuw door de mens gemanipuleerd is, met alle ecologische gevolgen van dien, dan kan er voor een discussie over de situatie anno 2000 niet volstaan worden met een verwijzing naar de toestand in 1832. Sindsdien is er immers nog honderdzeventig jaar historische ecologie over het gebied heengegaan, en dat waren bepaald niet de minst dynamische jaren. Zo is voor het Reestdal inmiddels vastgesteld dat de negentiende en vroege twintigste eeuw voor de huidige aanblik van het gebied zeer bepalend zijn geweest.

Ook kun je je afvragen of het ecologische verklaringsmodel niet teveel als zaligmakend gezien wordt voor de ontwikkeling van de bedrijfsstijl. Drijvende krachten als economische, demografische en sociale factoren worden daarmee wel eens wat veronachtzaamd.

Elerie heeft duidelijk gekozen voor een empirische studie. Dat betekent dat hij zich niet erg gespiegeld heeft aan de bestaande (internationale) literatuur en de discussie binnen het vakgebied. Op zich is dat wel begrijpelijk, maar ook jammer. Want als hij het niet doet, wie dan wel?

Na lezing van deze wederom fundamentele Drentse dissertatie rijst de vraag of het wel goed gaat met het historische beeld van Drenthe. Naast de typische Drentse 'peasant' bestaat nu ook het typische Drentse dorp niet meer. En met die plagenhutten schijnt het ook al niet meer snor te zitten. Al die 'debunkings' leveren echter wel mooie boeken op.